

Karikatürlerde Çevirmen ve Çeviri*

Translators and Translation in Cartoons

Araştırma/Research

Ayşe Şirin OKYAYUZ** , Mümtaz KAYA***

**Doç. Dr., Bilkent Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Mütercim-Tercümanlık Bölümü, yener@bilkent.edu.tr. ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7512-2764>

***Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim-Tercümanlık Bölümü, mumtazkaya@hacettepe.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-8569-1354

ÖZET

Çalışmanın giriş bölümünde anlatıldığı üzere, geniş kitlelere düşünce ve duyguların iletilmesi için kullanılan ve bir iletişim aracı olarak değerlendirilebilecek olan karikatürler, toplumun, olgulara, mesleklerle bakış açılarını incelemek için eşsiz birer kaynaktır. Toplu iletişim araçlarının popüler örneklerinden olan karikatürlerde, birçok konu ele alınır. Uzun bir karikatür tarihi olan Türkiye’de yayımlanan karikatürlerde, çeviri ve çevirmenlik konuları da ele alınan konular arasındadır. Karikatürlerin öneminin ve tanımının yer aldığı karikatür tarihi hakkındaki giriş bölümünü takiben, çalışmada, çevirmenlik ve çeviri hakkında medyaya yansıyan karikatürler üzerinden bir inceleme sunulmuştur. Karikatürlerde yansıtılanlarla, toplumdaki çeviri ve çevirmenlik algısı incelenmiştir. Tematik açıdan incelenen seçili karikatürlerden çıkarımla, çağdaş Türk toplumunda çeviri hakkında nelerin bilindiği, hangi mesleki konulara dikkat çekildiği ortaya konmuştur. Sonuç olarak, Türk toplumunda karikatürlere yansıyan ‘çeviri bilincinin’ oldukça gelişmiş olduğu, ele alınan konuların çeviri çalışmalarında da değinilen sorunlar, zorluklar, anahtar olgular olduğu saptanmıştır. Türkiye’de karikatüristler ve karikatür okurlarının çeviri ve çevirmenlik mesleği konusundaki algıları, profesyonellerinki kadar derin olmasa da ve belli noktalarda farklılaşsa da, aslında, çevirinin alıcısı olan toplumun, mesleği ‘tanıdığı’ ve bunun ötesinde ‘bildiği’ açıktır.

Anahtar Sözcükler: karikatür, çeviri, çevirmen, yazılı çevirmen, sözlü çevirmen

ABSTRACT

As detailed in the introduction, cartoons are unique and valuable resources for studying the way a society views certain phenomenon or professions. As popular mass media products, cartoons deal with a variety of subjects. In Turkey, where cartoons have a long and prosperous history, translation/interpreting and translators/interpreters are frequently portrayed as the subject or object of cartoons. The study starts out with an introduction outlining the definition and im-

* Çalışma, yazarlar tarafından sürdürülen bir kitap projesinden aktarılmıştır.

portance of cartoons and their history, and this is followed by an analysis of cartoons in the media reflecting translation/interpreting practices and translators/interpreters. The aim of the study is, to study the notions of translation/interpreting and translator/interpreter inherent in Turkish society. Through a thematic analysis of a selective set of cartoons, the answer to certain questions have been researched such as, how well society understands the translators/interpreters work, how far society is aware of certain professional realities. In conclusion, it is clear that Turkish society has a relatively deep understanding of the profession and practice, including its difficulties, problems and key concepts. Though the depth of the cartoonists and the readers grasp and perspective of the profession will differ from that of the professional, it is clear that both the profession and the professional are 'well-known' by the end-user public.

Keywords: cartoon, translation, interpreting, translator, interpreter

1. Giriş

Boulding, herhangi bir bireysel organizma veya kuruluş söz konusu olduğunda, bunun 'değerlendirilmesinde', 'gerçek' diye bir olgunun olmadığını, bunların ancak değişebilir değer dizgeleri üzerinden değerlendirilebildiklerini ileri sürer (1956, s. 14). Bu ceden hareketle, profesyonel çevirmenlerin kendilerini veya mesleklerini değerlendirmelerindeki bakış açısı ile, meslekten olmayan bireylerin bakış açısı (hatta toplumun bakış açısı) farklılaşacaktır. Oysaki, bir toplumun bir mesleği algılama şekli veya mesleğin ne kadar tanınır olduğu, o mesleği icra eden bireyler için önemli bir konudur. Kişisel öneminin ötesinde, bir profesyonel, mesleğini yapmaya çalıştığında, bireylerin mesleği hakkında belli bir düzeyde bilgi sahibi olması işini iyi yapabilmesi için önemlidir. Bilgisizlikleri veya mesleği algılama şekilleri (özellikle de yanlış algılıyorlarsa) işini zorlaştırabilir. Bireylerin ve dolayısıyla toplumların mesleklere bakış açısının çağımızdaki en açık yansıtımlarından biri de toplu medya araçlarında yer alan bilgidir.

Toplu medya araçlarıyla bilginin dağılımı sağlanabildiği gibi bu araçlarla edinilen bilgi sayesinde toplumda bir düşünce de (kamuoyu) oluşturulabilmektedir (Everette & LaMay, 1993). Ancak, bunu bir kural olarak düşünmemek gerekir. Örneğin, Fiske (1989), insanların, bir kültürel ürünü tüketirken üründe gömülü olan iletiyi görmezden gelme olasılıkları veya istekleri olabileceğini söyler. Bir iletinin önemi, onun sosyal ve metinsel içeriğinin örtüşümünden veya birleşiminden kaynaklanır. Dolayısıyla, popüler toplu medya ürünlerine, hem metinsel hem de sosyal önem açısından yaklaşmak önemlidir (Chuck, 1994). Özünde mizah içeren karikatürler hem toplu medya hem de popüler medya ürünleridir.

Karikatürlerin özünü oluşturan mizah, bazı kavramları tanımlamak, eleştirileri yatıştırmak, bir duruş sergilemek veya bir konuda yorumda bulunmak ve yüzleşmenin yerine geçmek üzere kullanılan, bağınazlığı, yetersizliği, baskıyı veya gösterişçiliği ortaya çıkarmak için uygun bir araç olarak görülebilir (Nilsen, 1990, s. 35). Türkçedeki mizah kavramının batı dillerindeki karşılığı (İngilizce ve Fransızca), 'humour' sözcüğüdür (Topuz, 1997, s. 9).

Boskin (1979), mizahın, hem bir tür toplumsal kontrol aracı, hem de bir kültürel boşaltım aracı olduğunu; yapısı itibarıyla de bireyler ve sosyal gruplar tarafından saldırı ve savunma aracı olarak kullanılabildiğini söyler. Hatta, mizah, toplumsal düşüncenin

en kesif ürünlerinden biri olarak da görülebilir (Ölçekli, 2016, s. 172). Hobbes ve Bergson (1991) gibi araştırmacılar mizahın sosyal temelleri olduğunu kabul ederler.

Coser (1960) ise mizahın beş amacını vurgular (a) eğlenmek; b) rahatsız bir durumdan kaçınabilmek veya rahatlama sağlamak; c) kendi kendini onaylama aracı- bu anlamda hem başkalarını dâhil etmeyi hem de dışlamayı içerir; d) dışlama etkisi- bu da hakkında şaka yapılan kişiye hem de şakayı anlamayan kişiye yönelik olabilir; e) kurulu düzen veya güce karşı yıkıcı bir araç). Mizah aynı zamanda bireyi güldürme ve eğlendirme aracıdır.

Mizahı incelemek veya mizah içeren karikatürleri incelemek bir anlamda, aslen popüler kültürü incelemektir. Bu düşünceyi şu şekilde açıklayabiliriz: Baskın (İng: hegemonic, Fr: hégémonique) söylem ve/ya ideoloji ancak bir mutabakatla (İng: consensus, Fr: consensus) var olabilir; dolayısıyla, bir popüler kültür ürününde yansıtılan görsellerin ve içeriklerin, o kültürde *var olmaları* gerekir.

Bu düşünceden hareketle, söz konusu çalışmamızda mizah unsuru içeren karikatürlerde çevirmenlik mesleğinin veya çevirmenin geçtiği örnekleri derleyerek, bu örnekleri inceleyerek, ilk olarak Türkiye'deki karikatüristlerin ve bunun uzantısında Türk toplumunda karikatürleri takip eden kesimin, çeviri ve çevirmenlik mesleği hakkında bildiklerini ve düşündüklerini derlemeye ve incelemeye çalıştık.

Bu mantıktan hareketle yapılmış bazı çalışmalarda, alan uzmanları, mesleklerinin nasıl algılandığı ve yansıtıldığına dair çok ilginç bulgular elde etmişlerdir. Fischman, bir mesleğe veya bir olguya ilişkin karikatürler üzerinden analiz yapılmasında belli riskler olduğunu, karikatürlerin doğası gereği mesleğin 'karikatürize' edildiğini ve topluma sunulduğu için de mesleğin gerçekçi bir yansıtımı olduğu varsayımından hareket edildiğini ileri sürer (1998, s. 55). Ancak bu riski de göze alır. Benzer bir düşünceyle, Tekiner (2010), bir çalışmada, karikatürlerde eczacılık mesleğinin nasıl yansıtıldığını incelemiş, karikatürlerin eczacılık alanında yaşanan gelişimleri yansıttığı ve görsel bir tarih sunduğu izlenimine ulaşmıştır. Chambers (2013) ise, bir çalışmada, kütüphaneler hakkındaki karikatürleri derleyerek, bunlar üzerinden kütüphaneler hakkında toplumun görüşlerine erişmiştir.

Çalışmamızın ilk bölümünde, karikatürün ne olduğu konusundaki literatüre kısaca değindikten sonra, Türkiye'de karikatürlerin önemini anlatmak için özetle tarihçesini sunuyoruz. İnceleme bölümümüzde daha kapsamlı bir çalışma için derlediğimiz örneklerin birkaçını inceleyerek, karikatürlerde çevirmenlik mesleğine ve çevirmene dair yansıtılan bilgilerin üzerinde duruyoruz. Bu bölümde tematik bir yaklaşım benimsiyoruz. Amacımız, çevirmen olmayan kişilerin çeviri ve çevirmenlik mesleği hakkındaki düşüncelerini saptamak ve toplumda çevirmenlik hakkındaki yargıları ve düşünceleri izlemektir.

1.1. Karikatürler

Karikatür sözcüğü, etimolojik olarak İtalyanca *caricare* (yüklemek, doldurmak) sözcüğünden türemiştir (Arnold-Forster & Tallis, 1989, s. 5). Alsaç (1994, s. 7) üst üste

yüklenmek anlamına gelen *caricare* sözcüğünden Fransızcaya geçtiğini, Türkçeye ise bu dilden ödünçlendiğini ifade eder.

Karikatürün ne olduğu sorusuna yanıt ararken, bu bağlamda, bir parantez açmak ve bu çalışmada karikatür derken, tek karelik (veya ikiye bölünmüş tek karelik), çoğu çizimden oluşan ve kısmen sözle desteklenen ve popüler medyada dolaşımda olan örnekleri seçtiğimizi ifade etmemiz gerekir. Karikatür sözcüğü, farklı araştırmacılar tarafından, 'karikatürize etme' eylemi üzerinden, abartılı çizimler yapılan örnekler olarak açıklanmaktadır veya birkaç karelik anlatıları da içerebilmektedir. Özer (2007, s. 46), kimi uzman tarafından grafik mizah olarak da tanımlanan karikatürü (ayrım için bkz. Sipahioğlu, 1999, s. 4), gülme ve düşündürme eğilimi olan, abartıya fazla başvurmayan, kültürel düzeyi yüksek tabakaya seslenen, az yazısı olan uzun ömürlü sanat karikatürü olarak değerlendirir. Bizler bu çalışma kapsamında bu karikatür türünü incelemeyi uygun gördük.

Fidan (2007, s. 39), karikatürü, insanların, varlıkların ya da olayların, çeşitli duygu ve düşüncelerin, doğala ters düşen, olağanla çelişen yanlarını belirleyip, bunları yazı ile desteklenmiş bir mizahi anlatıma dönüştürme sanatı olarak tanımlar. Topuz (1974) ise, karikatürü, çizgiyle mizah yapma sanatı olarak tanımlar ve karikatürü görüntüsel (İng: iconic, Fr: iconique/emblématique) ve mizahsal, görsel bir ileti olarak betimler. Arık (1998, s. 42) tarafından gülmeceye dayalı görsel ileti olarak tanımlanan karikatürler, gazete, TV, afiş, dergi, reklam ve daha birçok ortamda karşımıza çıkmakta ve karikatürlerin değişik örnekleri sergilenmektedir (Özer, 1994, s. 7).

Çoğu kitap, hatta çoğu basılı kaynak, ya birincil olarak ya da tamamen, metinler üzerine kuruludur. Ancak, insan beyninin yarısından fazlası, görme yetisi ile ilgilidir (%20'si tamamen görme yetisiyle ilgilidir ve geri kalanının %40'ı da görme yetisi ile kısmen ilgilidir) (Small, 2016, s. 106). Çağdaş dünya düzeninde, etkin iletişim daha fazla önem kazanmıştır ve bir resmin bin sözcüğe bedel olduğu mantığından yola çıkarak, bilgiyi çok kısaltarak, eğlendirici bir şekilde sunan karikatür gibi sanat türlerinin önemi daha fazla ortaya çıkmaktadır.

Aviv, karikatürlerin üç temel işlevi olabileceğinden söz eder: sosyal, agresif ve entelektüel işlevler. Sosyal açıdan karikatür, insanlar arasında bağlar kurulmasını sağlar; medyada yayımlanan karikatürler, bireylerin aynı içerik ve iletileri okumalarıyla bir bağ kurulmasını sağlar. Karikatürler, ister siyasi ister sosyal içerikli bir ileti içersinler, bir nebze eleştiri de barındırırlar. Bu nedenle de, karikatürde bir tür 'agresiflik' de vardır; bu bir hakaret, hatta bir aşağılama da olabilir. Son olarak, karikatürlerin entelektüel bir işlevi de vardır. Karikatürler okurun çözmesi gereken bilmeceler gibidir. Okurun, düşünsel birikimlerini kullanarak, iletilende neyin ifade edildiğini çözmesi gerekir (2013, s. 221).

Yukarıda belirtilen işlevleri düşünüldüğünde, karikatür, geniş kitlelere düşünce ve duyguların iletilmesi için kullanılan bir iletişim aracı olarak görülebilir. Karikatürler, diğer bazı imgeler gibi, kültürlerin yazıya dökülmemiş deneyimlerini, ya da bilgilerini, paylaşma olanağı da sağlar (Burke, 2003, s. 13). Kemnitz, karikatürleri iki ana kategoriye ayırır: fikir karikatürleri ve eğlence karikatürleri (1973, s. 82-83). Bu çalışma

boyunca örneklenecek karikatürler daha çok eğlence karikatürü türüne girmektedir. Kozin (2009, s. 216) çağdaş karikatürlerin başlı başına bir olgu olarak geliştiğini ortaya koyar ve boyutları (küçük), ortamları (popüler yayınlar), temaları (gündelik davranış ve işler) ve amacı (güldürmek) açısından kültürel ürün olarak bir sosyal etkileri olduğunu ileri sürer.

Reeves birkaç kısa satırın ve küçük bir çizimin, kimi zaman, en yaygın okunan gazetelerde sayfalarca yazıdan daha etkili olabileceğini ileri sürer (1991, s. XI). Burseson Mackay ise (2017, s. 28), karikatüristlerin sanatsal güçleriyle toplumu bilgilendiren kişiler olduklarını; Ammons, King ve Yeric, (1988, s. 84) değişimi getiren ve eğlendiren kişiler olduklarını; Riffe, Sneed ve Van Ommeren (1985) bir açıdan eleştirmen olduklarını ileri sürerler. Karikatürler zaman, dil, mekân ve algılanan dil gerçeklikleri üzerine kuruludur ve bunların gerçeklik boyutlarını bozmak için mecazlar üzerinden tasarlanırlar (Brummett, 2003, s. 43).

Karikatürleri farklı bakış açılarından inceleyen pek çok çalışma yapılmıştır (bu konuda örnek bir derleme için bkz. Lent, 1998; Lent & Park, 1999). Karikatürler, aslında, sanat çalışmaları, psikoloji, sosyoloji, antropoloji ve göstergebilim açısından karmaşık semgesel süreçlerin örnekleridir. Göstergebilimsel inceleme de, aslen, içerik incelemesinin gelişmiş ve indirgemeci bir türüdür (bkz. Dorfman & Mattelart, 1976; Dorfman, 1985). Örneğin, karikatürler sanat türü olarak (bkz. Robb, 2009), kısa vadeli iletiler olarak (Holly & Stevens, 1969), birincil kaynaklar olarak (Thomas, 2004), hatta değişimin etmenleri olarak (bkz. Edwards & Ware, 2005); ifade özgürlüğünün bir uzantısı olarak (bkz. Lamb, 2007) incelenmiştir.

Medhurst ve De Sousa (1981) karikatürleri sözbilimsel bir bakış açısıyla incelemiş ve karikatürün, ortak kültürel sembololojiyle, örtük bir şekilde (İng: enthymematic, Fr: enthymématique) sunulan bir zincir kurularak, çağrışımla anlamlandırıldığını ortaya koymuşlardır. Bostdorff (1987), karikatürler hakkındaki çalışmalarında, değişmece sanatı ve söz sanatlarının önemi üzerinde durmuştur. Morris, karikatür incelemesinde göstergebilimsel/kültürel yaklaşımı benimsemiş ve karikatürlerin sosyal düzen hakkında bir söylem oluşturmak için bir üst dil (İng: metalanguage, Fr: métalangage) olduğunu ileri sürmüştür (1991, s. 225).

Kimi araştırmacılar (Boagrt, 1956; Sabin, 1993; Warshow, 1956), karikatürlerin, belli bir toplumun çağdaş kültürel ve sosyal eğilimlerini, tavırlarını ve alışkanlıklarını incelemek için zengin bir kaynak olduğunu ileri sürerler. Benzer bir mantıkla, Edward ve Ware (2005) karikatürlerin kamuoyu fikri üzerindeki etkilerini incelerler, Greenberg (2002) ise bu olguyu bir adım daha ileri götürerek karikatürlerin halkın algısını arttırdığını ortaya koyar. Holley ve Stevens (1969) karikatürlerin kamuoyunun düşüncelerinin çok doğru bir yansıması olduğunu ileri sürerlerken, başka araştırmacılar (Gilmartin & Brunn, 1998; Meyer, Seidler, Curry & Aveni, 1980) bunun tam olarak böyle olmayabileceğine de işaret ederler.

Bazı araştırmacılar ise karikatürlerin algılanışı üzerinde çalışmalar yapmışlardır. Zillman, Bryant & Cantor (1974), okurların karikatürlerdeki eleştiri düzeyine tepkilerini incelemişlerdir; Prerost (1993), karikatürleri beğenenlerin çoğunun özbilinci (İng: self-

consciousness, Fr: conscience de soi/autoconscience) yüksek, mizahı bir savunma mekanizması olarak kullanan bireyler olduklarını ortaya koymuşlardır. Özer (1992), karikatür izleyici profilleri üzerinde yaptığı çalışmasında, Türk okurların görüşlerini araştırmış, Türk toplumunda karikatürün önemini altını çizmiştir. Becker (1959), çalışmalarında karikatürlerin kimi zaman tarihsel bilgi akışını sağladığını, hatta dile getirilen kaba yorumların bulunabildiği bir bilgi ortamı olduğunu ortaya koymuştur.

Yukarıda görüşleri ve çalışmaları belirtilen alan uzmanlarının ve araştırmacıların yorumlarına ilişkin olarak, karikatürlerin, a) toplumsal/kültürel ürünler olduklarını, b) okurlar üzerinde etkili olduklarını; c) toplumların genel görüşlerini ve bir konu hakkındaki paylaşılan bilgilerini yansıttıklarını; d) inceleme konusu olarak çok farklı açılardan ele alınabildiklerini görüyoruz. Türkiye’de de karikatürler için bu çıkarımlar geçerlidir. Türkiye’de karikatürlerin tarihine bakıldığında çok köklü bir gelenekten söz edildiğini ve günümüzde de etkili olduklarını görmek mümkündür.

1.1.1. Dünyada ve Türkiye’de Karikatür Sanatına Kısa Bir Bakış

Karikatür tarihi çok eski dönemlere dayansa da, karikatürün sanat olarak ortaya çıkışı 16. yüzyılın sonlarına denk gelir (Bayram, 2009, s. 107). Karikatürün, 16. yüzyılda Annibale Carracci’nin çizimleriyle başladığı kabul edilir (Fidan, 2007, s. 39). İlk modern karikatür İtalya’da ortaya çıkmış ve zaman içinde konuları ve biçimsel özelliklerinde yaşadığı değişimlerle ilgi alanını genişletmiştir (Özer, 1994, s. 9). 17. ve 18. yüzyılda karikatür gelişmiş ve 18. yüzyılda toplum olarak paylaşımın artması ve resim ve oymabaskıdaki gelişmelerle ve en önemlisi matbaadaki gelişmelerle, karikatür geniş kitlelerle buluşma olanağı elde etmiştir (Özer, 2007, s. 45). 19. yüzyılda Fransa’da yaşanan toplumsal hareketler eleştirel karikatürlerin gücünü ortaya koymuş, karikatür sanatı 20. yüzyılda toplumun güncel sorunlarından beslenen ve toplumu yönlendiren bir anlatı olarak gerçek anlamını kazanabilmiştir.

Türkiye’de karikatür sanatının gazete sayfalarında yer alması, 1800 yıllarına dayanmaktadır. Bu devirde, okuma yazma oranları düşük olan Osmanlıda, karikatürler, fikirlerin geniş kitlelere iletilmesi için önemli bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Topuz’a göre, ilk Türk karikatürü 1867 yılında *İstanbul* adlı dergide çıkmıştır (2003, s. 404). Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunda benimsenen Harf İnkılabı ile birlikte okuma yazma oranları bir daha altüst olurken, karikatür yine kurtarıcı bir iletişim aracı olmuştur ve bu dönem karikatürümüzün gelişmesinde önemli rol oynamıştır (Tunç, 2002, s. 53).

Türk karikatür sanatının ilk örnekleri 15. yüzyılın sonlarında *Davetname* adlı eserde yer almıştır (Topuz, 1997, s. 20). Dönemin popüler sözlü kültür örnekleri olan (Çeviker, 1986, s. 17-18) Karagöz ve Hacivat oyunlarının Tanzimat döneminde karikatür sanatına ilham kaynağı oldukları, karikatüre daha ‘Türk’ bir hava kattıkları söylenir (Sipahioğlu, 1993, s. 10). Balcıoğlu (1983, s. 5-6) ise, Osmanlıdaki siyasal, dini ve yönetsel yapı yüzünden karikatür sanatının geç geliştiğine vurgu yapar.

Tanzimat döneminde başlayan ilk mizah dergisi örneği, 1852 yılında, Ermenice çıkan *Boşboğaz Bir Adem*’dir (Yetim & Akkoyunlu, 2017). Özer (2007, s. 2), ilk

karikatürün ise 1871 yılında *Diyogen* dergisinde çıktığını öne sürer. Çapanoğlu ise, II. Meşrutiyet döneminde farklı yayınların etkileri ile Batılı modern mizah anlayışının geliştiğini vurgular (1970, s. 114-117).

Millî Mücadele, Türk karikatürü için önemli bir dönüm noktası olmuştur (bu dönemde karikatürün evrimi için bkz. Akbaba & Birbudak, 2009; Çeviker, 1991). Yaşanan savaş tüm karikatüristleri etkilemiş, bunu takiben Cumhuriyet dönemi mizah anlayışı da, 1923-1928 döneminde, belirgin bir farklılaşma göstermiştir (Balciöğlü & Öngören 1973, s. 70; Öngören, 1998, s. 76). Dönemdeki sansür uygulamaları (ayrıntılar için bkz. Topuz, 1997, s. 139), Ankara'nın bir kent olarak ön plana çıkışı gibi toplumsal temalar işlenmeye başlanmıştır.

Cumhuriyet döneminde yayımlanmaya devam eden karikatür, bu dönemde gazetelerde de görülmeye başlamıştır (Çeviker, 2010, s. 35). Cemal Nadir 1920'lerin sonlarında karikatürü gazeteye taşımıştır (Özer, 1994, s. 2). Resimlerde de Türk toplumunun görüntüsü geleneksel kültür tipinden çıkarılmış ve modernleşme programı uygulanmıştır (Demir, 2016, s. 17). Cumhuriyetin ilanından sonra hareketlenen karikatür ortamı iniş çıkışlar yaşasa da genel nitelikli çizgisini devam ettirebilmiştir (Balciöğlü, 1983).

1950'lerde çok partili döneme geçişle birlikte gelen siyasal ve toplumsal hareketlilik karikatürün kamu nezdindeki önemini arttırmıştır (Kayış, 2009, s. 27). 1960'lı yıllarda karikatürlerde siyasi ve toplumsal sorunlara eleştirel yaklaşım artmış (Kayalı, 2001, s. 95-96), 1970'li ve 1980'li yıllarda özellikle *Akbaba*, *Gırgır*, *Limon* gibi dergilerle karikatür üretimleri yoğunlaşmıştır (Özer, 1994, s. 14; Arık, 1998, s. 102-103). 1980'li yıllara gelindiğinde, örneğin *Cumhuriyet* gazetesinde, karikatürler gündelik hayatı sorgulamıştır (Arık, 1998, s. 79). Arık'a (1998, s. 104-105) göre, 1980'li yıllardan itibaren karikatürcüler değişen basın ortamına uyum sağlayamamış ve dolayısıyla geri planda kalmışlardır; 1990'lı yıllarda ise mizahın salt gülme eyleminin yanına, acıtan bir gerçeklik boyutu eklenmiştir.

Kısaca özetlediğimiz Türk karikatür tarihinden de anlaşılacağı üzere, karikatür sanatı Türkiye'de uzun yıllardır saygı gören, yayımlanan, varlığını sürdüren, evrilen ve zaman içinde farklı ortamlarda (örneğin internet) yer almaya başlayan bir sanat türüdür. Tarihi geleneğimiz içinde karikatür, politikayı ve politikacıları eleştirmek, toplumsal sorunlara ışık tutmak, toplumun ortak paydalarda buluşması için ikna aracı olmak görevlerini üstlenmiştir. Bu süreç içinde de, genelde, toplum içinde evrilen fikirlerin yansımını içermiştir. Bu anlamda Türk toplumunu yansıtmış, zaman zaman belli kesitlerin, zaman zaman ise çoğunluğun düşüncelerine ve görüşlerine ışık tutmuştur. Bu anlamda, Türk toplumunu anlamak, toplumun genelinin düşüncelerini tartmak için eşsiz bir bilgi deposudur. Bu düşünceden hareketle, inceleme bölümümüzde çeviri ve çevirmenlik hakkındaki karikatürler üzerinden bir araştırma yapılmıştır.

Karikatür 2:

Karikatür 3:

Karikatür 4:

Sunulan karikatür örneklerinden de anlaşılacağı üzere, özellikle görsel-işitsel çeviride sansürün yoğunluğu karikatüristlerin dikkatini çeken bir konudur. Karikatür 1’de ‘aslında fuck diyo, lanet olsun diye çeviriyorlar’ ifadesi çevirmenler veya kanallar tarafından uygulanan sansürün bilindiğinin bir göstergesidir. Karikatür 2’de görselleştirilmiş olan film karesinde, sözlü düzgüde sunulan küfrün, altyazı çevirisinde sansürlenerek iletilmesi bu uygulamaya bir örnektir. Karikatür 3’te çevirmenin kendisi resmediliyor. Türkçeye ‘lanet olsun’ gibi ifadelerle çevrilen küfürlerin etkisiyle, ters yönde çeviride, çevirmen ‘lanet’ sözcüğünü İngilizce bir küfürle eşliyor. Aslında, bu örneklerde yalnızca yaygın olan sansür uygulamaları değil, aynı zamanda çeviride anlamı yorumlama, erek kültürde kabul görece ve anlaşılacak şekilde iletme gibi olgular da işlenmiştir. Karikatür 4’te, aslen karikatürün kendisi dil öğrenimi ile ilgili olsa da teyze tiplemesindeki kadının çocuğun küfürlü ifadesini, Türk televizyonlarında uygulanan sansürden öğrendiği şekilde algılaması (“kahretsin”) açısından, çeviriye bir gönderme bulunmaktadır.

2.2 Çeviri Hatası ile İlgili Karikatürler

Türkiye’de ve dünyanın daha birçok yerinde çevirinin gazetelerde konu edilmesi genelde, çevirinin ne kadar iyi yapıldığı ile ilgili değil, daha çok çeviri hataları ve çeviri hatalarının yol açtığı krizlerle ilgilidir. Gazetelerde çeviriler hakkındaki yazılarda daha çok eleştiriler dile getirilirken, basında özellikle de çeviri konusundaki haberlerin çoğu çeviri hataları ile ilgilidir. Ayrıca, çeviride hata avcılığı yapmak da, özellikle görsel-işitsel çeviride, toplumumuzda adeta bir “hobi” hâline gelmiştir. Bu gibi konular çeviribilimde de incelenmektedir.

Karikatür 5:

Karikatür 5’te, Fransız kraliçesi Marie Antoinette’in ifadesinin kaba yorumu verilmiş, okuduğuna inanamayan adam arkadaşıyla bu yorumu paylaşmıştır. Arkadaşı ise, bu kaba yorumu ‘Fransız kraliçesinin’ söylemeyeceğini düşünmüş, ilk aklına gelen çevirmenin hata yaptığı olmuştur. Her ne kadar, söz konusu olan söz gerçekten yanlış çevrilmişse de, asıl konu, inanılması zor olan demeçlerde ilk olarak çevirmenin doğru çevirip çevirmediğinin sorgulanması olgusunun ne kadar yaygın olduğudur. Bu

karikatür, konuşmacının doğru ifadeler kullanacağı, ancak çevirmenin hata yapabileceği düşüncesine bir örnektir.

2.3. Çevirmenin İletiyi Anlaması, Anlaşılır ve İletişimsel Çeviri Yapması ile İlgili Karikatürler

Çeviride, çevirmenin iletiyi anlaması ve bunun ardından anlaşılır ve iletişimsel bir biçimde başka bir dilde iletmesi en temel ilkelerdir. Bu temel adımlar çeviri eğitiminin belki de en önemli temel taşlarıdır. Anlamadığını iletmemek ve çevirmemek önemlidir. Çevirirken de anlaşılır ve iletişimsel bir şekilde iletme gerekir.

Karikatür 6:

Karikatür 7:

Karikatür 8:

Bu bölümde sunulan üç karikatürde çevirinin üç farklı sorunsalından söz edilmekte: iletiyi anlamak, iletişimsel bir şekilde çevirmek ve anlaşılır ve kaynağına sadık bir şekilde çevirmek. Karikatür 6'da çevirmene doğrudan bir gönderme yapılıyor ve çok az girdiyle ("oaargh"), anlamı nasıl kavrayabildiğine saygı gösteriliyor ('helal olsun çevirmene'). Karikatür 7'de televizyonda iki dil arasında eşzamanlı olarak yapılan bir çeviri/yorumlama söz konusu. Aslında, resmedilen 'sözde çevirmen' 'diyor' gibi ifadeler kullandığından profesyonel bir tavır sergilemediği ortada. Ancak, karikatür 7'yi meslek açısından ilginç kılan nokta, 'sözde çevirmenin' kaynağı yorumlarken bu yorumlarını erek metne eklemesi (örneğin, kızdı). Ayrıca, bu karikatürde bir yerleşirme örneği de bulunmakta. John Lennon'ın barış için yazdığı bir şarkının 'sözüm ona çevirisi' Türk sokak külhanbeyi ağzıyla (söylemde farklılaşma yaparak) iletiliyor. Karikatür 8'de ise çevirmen olarak algıladığımız kişi sultanın kendisine ilettiği bilgiyi 'yeterince' açık bulmadığı için, anlam hatası yapmamak adına 'konuşmacıdan' (sultandan) bir açıklama istiyor. Bu da çeviride iletinin açık ve anlaşılır olması ilkesine bir gönderme olarak kabul edilebilir.

2.4 Çeviri Araçları ve Makine Çevirisi ile İlgili Karikatürler

Çeviride önemli konulardan biri de çeviri araçları konusudur. Çeviri araçları derken, elektronik makine/bilgisayar destekli çeviri araçlarından, çeviri motorlarından ve programlarından, çeviri sözlüklerine kadar birçok yardımcı kaynaktan söz edilmektedir. Bu kaynaklarla ilgili olarak da oldukça eğlenceli karikatürler bulunmaktadır.

Karikatür 9:

Karikatür 10:

Karikatür 11:

Karikatür 14:

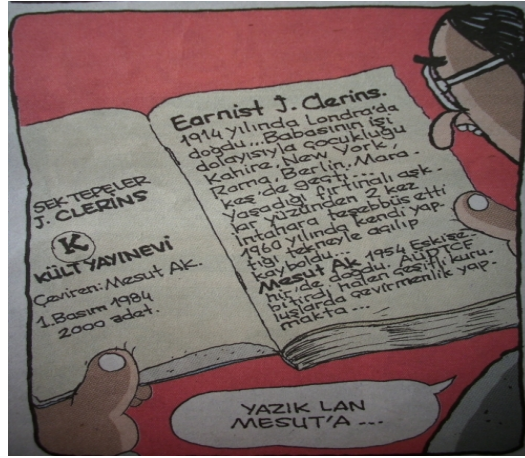

Karikatür 12'de, Türkiye'de iş yerlerinde sıkça karşılaşılan bir sahne resmediliyor. Dil bildiği varsayılan elemana, iletişim kurma ve çevirmenlik yapma görevi veriliyor. Karikatürde, bu gibi durumlarda, söz konusu kişilerin sözcüğü sözcüğüne kaynak dildeki iletiyi erek dile aktarmaları, bunu çeviri ile özdeşleştirmeleri konu ediliyor. Karikatür 13'te ise, daha açık bir gönderme var – “madem dili bilmiyorsun neden çeviriyi yapıyorsun?” deniliyor. Dili bilmeden çeviriyi yapmaya çalışan esnafın hangi dilde olduğu belli olmayan çevirilerindeki mizah unsuruna ek olarak, çeviri yapmasının sorgulanmasına tavrı da ilgi çekici. Kendisinde çeviri yapabilme kapasitesi ve birikimini görmüş olan esnaf, bunu yanlış da olsa yaptığı gibi, bu yaptığının kimseyi ilgilendirmediği görüşünü de (“senene...”) açıkça beyan ediyor. Karikatür 14'te çeviri kısmen işin içine giriyor. Aslında bir İngilizce kursu resmedilmiş ve hocanın dil konusundaki yetersizliği ve öğrencilerin bunu anlaması mizah konusu. Ancak, bu karikatürdeki “Go to power?!?” repliği ve bunun “Gücüne mi gitti?” ifadesinin çevirisi olarak sunulması çeviri ile ilgili. Bu örnek, çevirinin veya yabancı bir dilde kendini ifade edebilmenin, kaynak dildeki sözcükleri erek dillekilerle ikame etmek olduğu gibi çarpık ve yanlış bir düşünceyi gösteriyor.

2.6 Çevirmen ve Yazar/Şair İkilisi ile İlgili Karikatürler

Çevirmenin ve yazarın/şairin görevleri ve statüleri ile toplumun bu mesleklere bakış açısı özellikle ilginç konulardır. Her ne kadar çevirmenlik, eğitilmiş ve birikimli insanların yapacağı saygın bir meslek olarak görülse de, özellikle yazın çevirisi, (çevirmen açısından çok ilginç ve heyecan verici olsa da), toplumda bir yazarın uğraşı kadar heyecan verici bulunmayacaktır. Yazarlar toplumun gözünde çevirmenden farklı bir statüde algılanır. Bu da doğaldır. Ayrıca, yazar ve/ya şairlerin çevirmenler olmadan eserlerini başka dildeki okurlara ulaştıramadıkları bilirse de bu uğraşın aslında ne kadar zor olduğu ve eserlerin başka dillere çevirilerinin başarısında veya başarısızlığında çevirmenin önemi de karikatürlere konu olmuştur.

Karikatür 15

Karikatür 16:

Karikatür 15'te resmedilen kitap sayfasında yazar ve çevirmenin özgeçmişlerinin arasındaki fark ilgi çekicidir. Yazar inşili çıkışlı heyecan dolu bir hayat yaşamış birey, çevirmen ise eğitilmiş ve sıkıcı birey olarak iletilmiştir. Bu karikatür, yazarların mesleklerini icra etmeleri için olağanın dışında bir hayat yaşamış olmaları gerekliliğini vurgularken, çevirmenlerin sadece eğitilmiş ve işlerinde deneyimli olmaları gerektiği düşüncesinin bir yansıması söz konusudur. Karikatür 16'da ise, şair ile yapılan söyleşide, şair şiirlerinin çevirisinin başarısızlığından söz ediyor. Çeviri ile eserlerin 'maymun edilebileceği, maymuna çevrilebileceği' ifadesi özellikle dikkat çekici. Bu karikatürde çevirmenin yetkinliğinin ne kadar önemli olabileceğine de bir gönderme vardır.

2.7 Çeviri Uzmanlık Alanları İle İlgili Karikatürler

Çevirmenlerin en çok dile getirdikleri sıkıntılardan biri de 'çevirmen' olduklarını söyledikleri anda, çevirideki uzmanlık alanları dikkate alınmaksızın, kendilerinden her

tür çevirinin istenebileceğidir. Toplumun belli kesimlerinde, çevirmen vasfı olan kişinin her alanda, her konuda sözlü ve yazılı çeviri yapabileceği gibi bir yanlışlığı vardır. Bu nedenle de, çevirinin değişik uzmanlık alanlarının karikatürlere konu edilmesi sevindiricidir.

Karikatür 17:

Karikatür 18:

Karikatür 19:

Karikatür 17’de bir spor çevirmeni resmedilmiştir. Bu karikatürde dikkati çeken noktalardan biri, sporcuya saldırgan bir tavırla eleştiri yönelten taraftarın, bunları anlamayacağı dilde söylerken tavrı ile çevirmen işini yapmaya çalıştığındaki tavrı arasındaki farktır. Çevirmenin iletişimi sağlayan kişi olduğunun bilincinde olan taraftarın, söylediklerinin çevrileceğini düşünmediğindeki rahatlığı, çevrilmeye başladığı anda sıkıntıya dönüşmektedir. Bu da, bir anlamda, çevrilecek olan kişinin gerçekten iletilmesini istediği mesajları dile getirmesi gerektiği konusunda bir uyarıdır. Karşısındaki, kaynak dilde konuşurken kendisini anlamasa da, erek dile çevrildiğinde anlayacağını fark etmesi önemlidir. Aslında karikatürün spor çevirmenliği uzmanlık alanına değinmesi ilgi çekicidir. Karikatür 18’de ise bu sefer yeminli çevirmenlere bir gönderme vardır. ‘Sözde çevirmen’ yeminli çevirmeni ‘yemenili’ çevirmen olarak algılamış ve kendini o kalıba sokarak yemeni takmıştır. Bu da mesleği bilmeden icra etmeye çalışanlara açık bir mizahi göndermedir. Karikatür 19’da yeminli çevirmenlerden söz edilmiş bu bağlamda da ‘yeminli çevirmenin’ ‘yemin etmesi’ (“valla”) üzerinden mizah yaratılmıştır. Bu tür karikatürler toplumda değişik çevirmen profillerinin en azından bazılarının bilindiğine işaret etmektedir.

2.8 Dublaj Çevirisinden Kaynaklanan ‘Çeviri Türkçesi’ ile İlgili Karikatürler:

Ülkemizde yaygın olan dublaj çevirisi uygulamalarıyla farklı bir ‘çeviri Türkçesinin’ oluştuğu, bunun gündelik hayatta kullanılan Türkçeden, yaşayan Türkçeden oldukça farklı olduğu çeviribilimde incelenen konular arasındadır. Bu dublaj Türkçesi hakkında aslında çok sayıda karikatür bulunmaktadır.

Karikatür 20:

Karikatür 20’de, televizyonlarda dublaj çevirisi ile iletilen programlarda kullanılan doğal olmayan bir Türkçe örneklenmiştir (“oh hayır”/ “Rıza abi umarım onu kırmamışsındır”/ “sandım umarım”/ “oh kahretsin Rıza abi”). Bu örnekteki nidalar (“oh”), tümce yapıları (“sanırım umarım”), ifadeler (“oh kahretsin”), genelde, Türkçeyi ana dil olarak konuşan kişilerin gündelik konuşmalarında pek de görülmez. Bu örnekte dublaj Türkçesi üzerinden mizah yapılmış, resmedilen karakterler filmlerdeki yabancı karakterlerin dublajlı konuşmalarını taklit ederken, ‘yabancı bir dil’ konuştuklarını düşünmüşlerdir. Bu da aslında dublaj Türkçesinin, ölçünlü Türkçeden ne kadar farklılaştığının mizahi bir anlatımıdır.

2.9 Karikatürlerde Çeviride Yerlileştirme

Çeviri okuru (genelde) kaynakla erek metni karşılaştırma olanağına sahip değildir; ancak, bu, okurun çeviride yerlileştirmeyi anlamayacağı anlamına da gelmemektedir. Belli bir dönem boyunca özellikle klasiklerin ilk çevirileri yapılırken, okurlara romanı ve eserleri benimsetmek için sıkça kullanılan yerlileştirme yöntemi, çeviribilimde sıkça incelenen bir konudur.

Karikatür 21:

Karikatür 21’de, Rusçadan çevrilen bir romanı okuyan okurun, çeviride rastladığı Türk kültürü öğelerine şaşırarak, okuduğu eserin Rus romanı olup olmadığını sorgulaması üzerinden mizah yapılmıştır. Verilen örnekte (rubledeki ani düşüş, düşün yapmak, altın takmak gibi) ifadelerle Türk kültürüne gönderme yapıldığını Rusçayı bilmeyen okur da anlamış ve Rus bir eserde bunları yadırgamıştır. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere çeviri okuru aşırıya kaçan yerleştirmeyi saptayabilmektedir. Bu durum da ona kimi zaman eseri kimi zaman da çeviriyi sorgulatacaktır.

2.10 Karikatürlerde Diliçi Çeviri

Diliçi çeviri, ülkemizde dillerarası çeviri kadar yaygın çalışılan bir konu olmasa da çeviribilimde oldukça önemli bir yeri olan bir konudur. Bu konuda da aşağıda bir tanesi örneklenen çeşitli karikatürler yapılmıştır.

Karikatür 22:

Karikatür 22’de diliçi çeviriye verilen örnek ‘kadın dili’ ve ‘erkek dili’ arasındaki farkı mizahi bir biçimde ortaya koymaktadır. Kadının, kadın söyleminde ve dünyasında bilinen ifadelerinden hiçbir şey anlamayan erkek, ‘aynı dili konuştukları hâlde’, ‘ben bilmiyorum sizin yabancı dil’ diyerek kadını anlamak için diliçi çeviri yapılması gerektiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda karikatürlerde dolaylı bir şekilde de olsa bu konuya da değinilmesi önemlidir.

3. Sonuç

İnceleme bölümünde ele alınan karikatürlerin benzerleriyle daha birçok örnek sunulabilir. Derlediğimiz arşivden, bir makalenin kapsamına sığacak ve üzerinde çalıştığımız olguya ışık tutacak örnekleri seçmeye çalıştık. İnceleme bölümünde ele alınan başlıklara da ekleme yapılabilir (örneğin, teknik terimlerin çevirilerinin olmaması, dublaj çevirileriyle Türkçenin bozulması vb.). İncelenen karikatürlerde çeviri

olgusuna ve çevirmenlik mesleğine oldukça çok sayıda gönderme yapıldığı gözlemlenebilir.

Çalışmanın başında da belirtildiği üzere, karikatürler, başta karikatüristler ve karikatür okurları olmak üzere, toplumun genelindeki düşünce ve yargıları yansıtan mizah ürünleri olarak verimli bir inceleme tabanı sunmaktadır. Çalışmamızda örneklenen türden bir incelemeyle, toplumumuzda çeviri hakkında nelerin bilindiğini ve okurların çeviriye tepkilerini gözlemek olasıdır. Örneğin, bu kısa çalışma bağlamında, çeviri alıcılarının farklı ortamlardaki sansürü ve yerileştirmeyi kavradıklarını, çevirmen uzmanlık alanlarını bildiklerini, çeviride sadakat ile 'çeviri Türkçesi' arasındaki çizgiyi algıladıklarını ve daha birçok açıdan 'çeviri ve çevirmeni' tanıdıklarını görebiliyoruz.

Genel hatlarıyla değerlendirildiğinde, karikatürlerde, çevirmen, eğitilmiş, işini iyi yapmaya çalışan bir birey, amatörlerce yapılan çevirinin de kalitesiz olduğu izlenimi ortaya konabilir. Buna ek olarak çevirmenin kalitesine ve önemine de belli bir vurgu yapılmaktadır.

Yazarlar tarafından sürdürülen bir kitap projesinden aktarılan bu kısa çalışmada verilen örneklerin, gazetelerden ve diğer medyadan derlenecek haberler ve yazılarla, fıkralarla ve hatta çevirmenlik mesleğini ilgilendiren, profesyoneller tarafından yapılmamış skeçler ve videolarla zenginleştirilerek incelenmesinin verimli olabileceği düşüncesindeyiz. Toplumda yapılacak anketler kadar, çeviri ve çevirmenlik hakkında ortaya konan popüler ürünler de toplumun çeviri ve çevirmenliğe bakış açısını ve bu konulardaki bilgilerini ortaya koymaktadır. Bu da çevirmenler için çok önemli bir bulgu ve bilgi olacaktır.

Kaynakça

- Akbaba, B. & Birbudak, T. S. (2009). Milli Mücadele ve Cumhuriyet Dönemi mizah basınında Mustafa Kemal Atatürk imajı. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Dergisi*, 2 (Ö.S.), 1251-1274.
- Alsaç, Ü. (1994). *Türkiye’de karikatür, çizgi roman ve çizgi Film*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ammons, D. N., King, J. C. & Yeric, L. (1988) Unapproved imagemakers: Political cartoonists’ topic selection, objectivity and perceived restrictions. *Newspaper Research Journal*, 9(3), 79-90.
- Arik, M. B. (1998). *Değişen toplum değişen karikatür*. İstanbul. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Arnold-Forster, K. ve Tallis, N. (1989). *The bruising apothecary- Images of pharmacy and medicine in caricature*. London: the Pharmaceutical Press.
- Aviv, E.E. (2013). Cartoons in Turkey: From Abdülhamid to Erdoğan. *Middle Eastern Studies*, 49(2), 221-236.
- Balcioğlu, S. & Öngören, F. (1973). *50 yılın Türk mizah ve kültürü*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Balcioğlu, S. (1983). *Cumhuriyet Dönemi Türk karikatürü*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Bayram, Y. (2009). Türkiye’de siyasi karikatürün yeri ve 11. Cumhurbaşkanlığı seçimine ilişkin siyasi karikatürlerin çözümlenmesi. *Selçuk İletişim*, 6(1), 107-123.
- Becker, S. (1959). *Comic art in America: A social history of the funnies, the political cartoons, magazine humor, sporting cartoons and animated cartoons*. New York: Simon and Schuster.
- Bogart, L. (1956). Comic strips and their adult readers. B. Rossember & D. Manning-White (Ed.). *Mass culture*, ss. 189-198. Glencoe: Free Press.
- Boskin, J. (1979). *Humor and social change in twentieth-century America*. Boston: Trustees of the Public Library of the City of Boston.
- Boulding, K.E. (1956). *The image: Knowledge in life and society*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Bostdorff, D.M. (1987). Making light of James Watt: A Burkean approach to the form and attitude of political cartoons. *Quarterly Journal of Speech*, 73,43-59.
- Brummett, P. (2003). *İkinci Meşrutiyet Basınında İmge ve Emperyalizm 1908-1911*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Burke, P. (2003). *Tarihin Görgü Tanıkları*. (Z. Yelçe, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Burleson Mackay, J. (2017). What does society owe political cartoonists?. *Journalism Studies*, 18(1), 28-44.
- Chambers, J.B. (2013). Library cartoons: A literature review of linary-themed cartoons, caricatures and comics. *SLIS Student Research Journal*, 3(1/2). <http://scholarworks.sjsu.edu/slissrj/vol3/iss1/2> internet sitesinden alınmıştır.
- Chuck, T. (1994). From Sandino to Mafalda: Recent works on Latin America popular culture. *Latin American Research Review*, 29(1), 231-249.

- Coser, R. (1960). Laughter among colleagues. *Psychiatry*, 23(2), 112-138.
- Çapanoğlu, M. S. (1970). *Basın tarihimizde mizah dergileri*. İstanbul: Garanti Matbaası.
- Çevik, M. (2010). Karikatürlerde folklorik öğeler. *Gazi Türkiyat Türkololoji Araştırmaları Dergisi*, 1(7), 225- 258.
- Çeviker, T. (1986). *Gelişim sürecinde Türk karikatürü, Tanzimat Dönemi 1867-1878, İstibdat Dönemi 1878-1908. Cilt 1*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Çeviker, T. (1991). *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü III*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Çeviker, T. (2010). *KarikaTürkiye 1: Tek Parti ve Demokrat Parti Dönemi (1923-1960)*. İstanbul: NTV Yayınları.
- Demir, S. T. (2016). *Türkiye’de mizah dergileri kültürel hegemonya ve muhalefet*. Ankara: Seta | Siyaset, Ekonomi Ve Toplum Araştırmaları Vakfı.
- Dorfman, A. (1985). *The empire old clothes*. London: Pluto Press.
- Dorfman, A. & Mattelart, A. (1976). *How to read Donald Duck*. New York: International General.
- Edwards, J. L. & Ware, L. (2005). Representing the public in campaign media: A political cartoon perspective. *The American Behavioural Scientist*, 49(3), 466-478.
- Everette, D. & LaMay, C. (1993). *America’s Schools and the Mass Media*. New Jersey: Transaction Publishers.
- Fidan, B. (2007). *Reklam ve karikatür*. İstanbul: Reklam Yayıncıları Derneği.
- Fischman, G. (1998). Rethinking the relationships between popular culture and schooling: Ideas from cartoons. *Teaching Education*, 9(2), 55-66.
- Fiske, J. (1989). *Reading the popular*. Boston: Unwin & Hyman.
- Gilmartin, J. & Brunn, S. (1998). The representation of women in political cartoons of the 1995 World Conference on Women. *Women’s Studies International Forum*, 21(5), 535-549.
- Greenberg, J. (2002). Framing and temporality in political cartoons: A critical analysis of visual discourse. *Canadian Review of Sociology*, 39(2), 181-198.
- Holly, E.G. & Stevens, N.D. (1969) Repartee. *The Journal of Library History*, 4(2), 173-175.
- Kayış, Y. (2009). *Demokrat Parti Döneminde siyasi karikatür*. İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.
- Kemnitz, T. M. (1973). The cartoon as a historical source. *Journal of Interdisciplinary History*, 4(1), 81-93.
- Kozin, A. (2009). “Krokodil” in transition: The case of bureaucratic cartoons. *Russian Journal of Communication*, 2(3-4), 215-233.
- Lamb, C. (2007). Drawing power. *Journalism Studies*, 8(5), 715-729.
- Lent, J.A. (1998) Cartoons and comic art. *Communication Booknotes Quarterly*, 29(2), 102-104.
- Lent, J.A. & Park, D. (1999) Cartoons and cartooning. *Communication Booknotes Quarterly*, 30(1), 28-33.

- Martin-Arresse, J. I. (2008). Cognition and culture in political cartoons. *Intercultural Pragmatics*, 5(1), 1-18.
- Medhurst, M. J. , & DeSousa, M. A. (1981) Political cartoons as rhetorical form: A taxonomy of graphic discourse. *Communication monographs*, 48, 197-236.
- Mello, W. B. (1998). Quick communicators: Editorial cartoonists in communication overdrive. *Annals of the International Communication Association*, 21(1), 379-403.
- Meyer, K., Seidler, J., Curry, T., & Aveni, A. (1980) Women in July fourth cartoons: A 100 year look. *Journal of Communication*, 30(1), 21-30.
- Nilsen, D. L. F. (1990). The social functions of political humor. *Journal of Popular Culture*, 20(3), 35-47.
- Ölçekli, H. (2016). Türkiye’de milliyetçi mizah örneği: Çaylak Dergisi. *Humanities Sciences*, 11(3), 172-188.
- Öngören, F. (1998). *Cumhuriyet’in 75. yılında Türk mizahı ve hicvi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Özer, A. (1992). Türkiye’de yayınlanan mizah dergileri ve karikatür izleyicisi profili. *Kurgu Dergisi*, 11, 169-177.
- Özer, A. (1994). *İletişimin çizgi dili karikatür*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Özer, A. (2007). *Karikatür yazıları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Prerost, F. J. (1993). *Appreciation of presidential editorial cartoons in relation to self-consciousness*. (ERIC Document Reproduction Service No: ED 379 176)
- Reeves, R. (1991). Introduction. N. King & Editors of the Foreign Policy Association (Ed.) *A cartoon history of the United States foreign policy from 1945 to the present* (ss. vii-xi). New York: Pharos.
- Robb, J.E. (2009). Bill Blackbeard: The collector who rescued the comics. *Journal of American Culture*, 32(3), 244-256.
- Sabine, R. (1993). *Adult comics*. New York: Routledge.
- Small, E. (2016). The value of cartoons for biodiversity conservation. *Biodiversity*, 17(3), 106-114.
- Sipahioğlu, A. (1993). *Çizgi-film teknikleri açısından, Tanzimat’tan 1980’e Türk grafik-mizahında yeni eğilimler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İzmir.
- Sipahioğlu, A. (1999). *Türk grafik mizahı 1923-1980*. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Tekiner, H. (2010). Karikatürlerde eczacılık. *Osmanlı Bilim Araştırmaları*, XII(1), 133-150.
- Thomas, S.J. (2004) Teaching America’s GAPE with political cartoons: A systematic approach to primary source analysis. *The History Teacher*, 37(4), 425-446.
- Topuz, H. (1974). *Le dessin d’humour*. Paris: Promesses.
- Topuz, H. (1997). *Başlangıcından bugüne dünya karikatürü*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Topuz, H. (2003). *II Mahmut’tan holdinglere Türk basın tarihi*. İstanbul: Remzi Yayınevi.

- Tunç, A. (2002). Pushing the limits of tolerance, function of political cartoonists in the democratization process: The Case of Turkey, Gazete. *The International Journal for Communication Studies*, 64(1), 47-62.
- Warshow, R. (1956). Paul and horro comics and Dr. Werthem. B. Rosseberg & D. Manning-White (Ed.) *Mass culture*, ss. 199-211. Glencoe: Free Press.
- Yetim, F. ve Akkoyunlu. S. B. (2017). Türk modernleşmesine Erken Cumhuriyet Dönemi basınında karikatür üzerinden bir bakış. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 3(3), 77-96.
- Zillman, D., Bryant, J., & Cantor, J. R. (1974). Brutality of assault in political cartoons affecting humor appreciation. *Journal of Research in Personality*, 7, 334-345.